

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. nr. 3.Fylke: Nord-Trøndelag.

Tilleggsspørsmål nr.

Herad: Sørli.Emne: Brynet.

Bygdelag:

Oppskr. av: Jon Jethor.Gard: Jethor.(adresse): Sørli i Namdal.G.nr. 29. Br.nr. 1.A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle. ja.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

SVAR

Svar 1. Her i Sørli er det vanlige ord "bryne" brukt på en sort bryne som blev arbeidet her i bygda, og som blev brukt til å bryne gjær med om sommeren under slåttene. "Bryne gjær" blev det alltid brukt når en under slåttene måtte starse opp litt for å "bryne gjær" (ein).

Ordet "hein" er her i bygda det vanlige navn på bryner av naturstein som er tatt av berg med den sort stein som egner sig til dette. "Hein" — som det uttales ofte her, brukes mest på øksar, kniver og høvelkniver. F. eks. "Å hein øks" eller kniven o. s. v.

Svar 2. Begge deler både av kunststein og naturstein brukes her. Av kunststein kaller man her bryne for "smergel-bryne", og av naturstein for bare "hein".

Stein til de bryner som blev arbeidet her i bygda fant man ofte her.

Mest ofte brukte man of knivslipf. eks. gammel slipesteiner til dette. Like som var blitt for små til å slippe

Gjær-økser eller andre redskaper på.
 Meget ofte blev de gamle slipestei-
 ner knust på de almindelige bette-
 kværner som før i tid fandtes på hver
 eneste gård så a si, eller også på
 en av de gamle håndkværner.
 Stein av naturstein fandtes ikke her,
 men blev kjøpt søfra fra et stein-
 brudd ved en elv i Fjor-Trøndelag
 som kaldes for "Hevra". Disse heiner
 gikk under navn av "Hevraheineri"
 og var meget populære her av gam-
 lekarer. I den eldre tid arbeidet
 man gjerne bryner selv på hver
 gård for slåttor skuldes begynne;
 men no fortier er det kun bare
 noen få av de gamle karer som
 driver den slags arbeide.

Her i bygda kjennet jeg til en
 mann som drev med å skaffe
 sig heineri av naturstein og solgte
 disse. Når denne mann var død
 blev "forbelyning" overtatt av sønnen.
 Både denne mann og sønnen
 likeså, holdt det alltid for en
 meget stor hemmelighet hvor det
 tok den slags "heineri" fra.

Svar 3. Ja, her i bygda bruket en
 å slippe gjær f. eks. først på en
 slipestein og siden "pusses" over den
 med en bryne. Det samme blev
 gjort både med øker-kniver og høl-
 tenner en og annen gang imellem.

men istenfor å „bygne gjæm“ brukt
det alltid en „heim“ til disse redskaper.

Ofta bruker man å „heim“ disse
kniver og økser også bare isten å slø-
pe disse på slipeskein.

Svar 4. Det er meget mulig at i det
eldste tider kan ha vært brukt å
„bygne ut gjæm“ også en og annen
gang istenfor å sløpe, da det ofte
i gamle dager var nok så flinke
gjæmmeder i bygden. Men dette
er ikke helt sikkert. & allfall går
dette så langt tilbake i tiden
at det ikke har lyktes for mig å
få dette helt bekræftet av noen enda.

Svar 5. At det her i bygda kan være
brukt den såkalt „senneskein“ isten-
for allmendelig slipeskein kjemmer en
ikke noe til.

& allmendedighet brukt en å slø-
pesteinen heim på gården. Ja, det
kunde jo hende i enkelte tilfeller
at man tok en mindre slipeskein
med også til heime, særlig hvis det
var mindre med vann på gården,
mens det derimot kunde være en
eller annen bekk ved heime hvor
det var rikelig med vann.

Derimot var det meget allmendelig
at en hadde en mindre slipeskein
med når man stulde i fjellet
å slå, hvis det da ikke var
i nærheten med returen at sløpen fore-
gikk.

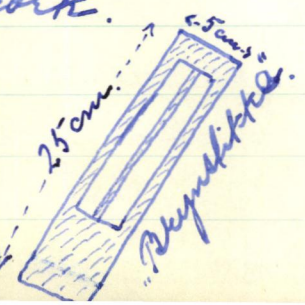
Svar 6. Hvor længe en brütke en gå
 för en nitte på slipestein med
 den var det mest bestemvende
 of hvorledes slätelendit var. F. lks.
 hvis det var steingull jord nitte
 en slippe offere of likeså i "förvar"
 solvarme dager, mens en leri=
 mot i regnvar kunde slå længe
 re med en gå iter i slipe den.

En meget viktig ting til var at
 en hadde en god gå, of en god
 bryne for å bryne den med.

For det er vel inkt annet red=
 skaps som kan være så vidt for=
 skjellig som en gå, selv om den
 er fra samme fabrikk.

Svar 7. Her i bygda da man nstet
 på hver gård arbeidet sine bryner
 för slatten stülde begynde brütke
 man bare denne ene. Först brütke
 man de to sider av brynen hvor
 sanden var innlagt, of siden just=
 set man over med de andre to
 sider hvor det var bare tre.

Allmindelig navn her i bygda.
 var "brynstikke" för det var inn=
 støpt stein i den, of når den var
 helt ferdig blev den kalt för bryne.
 "Brynstikka" blev som oftest gjort av
 björk.

3332

Bryner blir laget på den måte at
 først gjorde man et stykke av tre,
 helst bjørk eller aså av orre, som
 man uthullet fra 2 sider; men
 i midten på åpningen hadde man
 igjen et lite trestykke omkring bare
 som en liten pinne for at støpsin-
 gen bedre kunde sitte fast i tre.
 I en gammel grepe hadde man
 så i meget fin sand som blev
 tilsatt med "koi" (kvar) helst av
 granit, dette rørtes så sammen
 over en passende varme en liten
 stund, og så senere blev denne
 masse øst i trestykket "brynstykket"
 som en kaller den her. Når det
 så var blitt kaldt, så var bryna
 ferdig til den siste behandling
 som besto i å gjøre et hånd-
 tak på den, og så tilsatt å fimpas-
 se den. Det viktigste ved dette
 arbeide var å blande sammen
 sand og "koi" passende. Brute en
 for meget av "koi" i massen
 blev bryna alt for hård. Det vil
 si at den ikke fungerer like
 godt, især når det var solvarme.
 Blandet en derimot for lite av
 den, så kunde bryna bli for "laus"
 (lås) og da gikk det som affekt-
 hård på den især i regnvar.
 Følgen herav kunde bli at bryna
 blev for liten og tynt, for man var
 ferdig med slatten.

Lev 8. Her i bygda brücker man
 å ta gjæm av orvet når den skal
 slipes. Gjæm er nemlig festet til
 orvet ved ringanordning, ved en
 kile av tre för i tia, og no de sist
 20 år ved stæue anordning.

Her gjæm slipes på den måte
 at en holder eggen mot seg under
 slipingen.

Lev 9. Her i bygda brücker tildels
 bare langsvæ eller "bladsvæ" som
 det kaldes her. Når en brüger gjæ-
 em så foregår dette på den måte
 at man holder bladet på orvet
 ned mot marken, og med venstre
 hånd holder man i gjæm, mens
 man med høyre hånd fører bry-
 nen fremover gjæm. Først begyn-
 ner man inne ved orvet med
 å bryne og så forflytter man frem-
 over mot gjæms spiss. Eftersom
 man med høyre hånd fører over
 gjæm med brynen ved at man
 "stryker" nedover svært hurtig drag
 på begge sider, flyttes den venstre
 hånd efter ved at man med den
 ne holder i gjæms øvre kant.

Når en har færet over gjæm først
 ved å brüke de to sider som er
 innstøpt sand i - vender man
 brynen å stryker over til sist med
 de to sider hvor treet er. Det
 er allike en stor künst å künne bry-
 ne sin gjæ godt.

3332

Svar 10. Fra de eldste tider fortælles det at man havde bryna i en "føderal" eller slags brynehüs av lær; men fra den senere tid f. eks. fra 1850 havde man "bryna" stikende med staffet (håndstøt) stikende innfor livremmen (bæltet) på baken. Fra omkring 1930 da man har gått mer over til å bruke en "smergelheiri" istedenfor bryne, bærer man til dels denne i en form f. eks. på høyre side av byksen, eller bentskærne.

Svar 11 og 12. At bryna (en) kan være båret i et okse eller et kühorn kjensler man ikke til her.

Svar 13. Ja, og helst med vann.

Under slåttene gikk en ofte til en bekk og fuktet på bryna med vann.

Derimot hvis en ikke hadde vann i nærheten, så spyttet en bare på bryna.

Svar 14. Her i bygda kalte en dette for "brynsuertta" eller "brynsorta".

Svar 15. At brynsuertta kan være brukt som middel mot ringorm er meget sannsynlig; men iallfall så ligger dette så langt tilbake i tid at det nå ikke bestemt kan ries noe om dette. Svar 16. Rikosa.

Svar 17. At "bryna" eller "heirva" blev bedre når en hadde den liggende f. eks. i en mættetue eller jordskjæver en ikke til her.

Derimot måtte en ikke læsolen
skinnene på slipsteinen om som
meren. Dette er kjent her i bygda.

Svar 18. Her i bygda hadde gamle
tekarene alltid sin opmærksom-
het til forskjellige lyder både
fra øret og bryna under slatten

Disse lyder hadde de var et føre-
varsel om hvorledes været blev i
framtida. F.eks. "krupp" eller "knirket"
det i øret på lørdagen fikk man
solskin til kommende uke.

Svar 19. En av de gamle gode slit-
tekarene brukte ofte når gjæren
ikke vilde "bite" godt å se f.eks.
med det samme de skulle til å
bryne: "twi" eller "twi berre", eller
"twi heft". Da blev gjæren kvassere
og gikk meget lettere i gresset.

Til spørsmålet 20:

Til dette spørsmålet kan jeg
fortelle følgende to historier her
fra Pörlis:

En jente kom til gården
om søndagsaften for å være
"raktsk" eller "bricitans" til kom-
mende uka. På gården var det
også en slittkar som hadde
vært der den forrige uka og som
alltid hadde hatt et blidt øye
til denne jenta. Om kvelden
var ungdommen i gården sam-
let kanskje til "dans og sperang

på det grønne veng, og gutten
 tenkte da selvfølgelig at det da
 skulde bli en given anledning
 for ham når de gikk heim fra
 moraen i slå, en prat" eller og-
 så få slå følge med jenta på
 heimveien eller kanstje også litt
 lengere; men jenta ho syntes
 vel at det ikke høstet så med
 dette. Dette lille gutten selvfølgelig
 ig ikke. Kanstje hadde han også
 lagt merke til at noen annen
 i leken hadde større held enn han.

Om mandagsmorgenen når
 gutten gikk og sto, og flere også
 med ham, og jenta gikk i "breit"
 førel- de hadde slått ut til "fört-
 king" ropke gutten over til jenta
 om hør kunde si ham "kva
 bryna mi sei idag!"

Dette vilde selvfølgelig ikke jenta
 la så godt forstå; men da ropke
 gutten igjen til henne.

"Jo, ha sei: Du e i sjüttü-
 fitt - svart på hvitt - -

7 sjüttüfitt - svart på hvitt.

7 sjüttüfitt - svart på hvitt.

Höyr du det - Höyr du det.

Di sjüttüfitt - Di sjüttüfitt!"

Fra den dag hørte en ofte
 dette at bryna "let" eller så:

"Di sjüttüfitt - Di sjüttüfitt.
 eller "du e i sjüttüfitt - svart på
 hvitt."

På en annen gård gikk likeledes en del karer og sto om mandagsmorgenen når "brua" arkaisa kom ut og skulde til i "brua" til karene. No hadde jenta hatt besøk av sin kjæreste i "helgen", og da hien kom til karene kanskje også litt forsinket av den grunn, stod nettopp en av karene i "brua" sin lya. Da han var ferdig med bryningen av lya, så spurte han jenta om hien likesom den kunde høre "kva bryna mi sei idag?" Jenta skjønte nok hvad gutten haadt til hensikt med dette; men lot som hien intet forstod. Da sa gutten til henne:

"De e merkelig, for idag sei bryna mi - -

Ja i Totland
 Ja i Totland
 Ja i Totland

å de hi a sagt heile mærran. Jenta blev nok litt skamfull for kjæresten hennes skulde være haadt dette navn.

3332